

AZƏRBAYCANIN GÖRKƏMLİ ELM FƏDAİLƏRİ VƏ RİYAZİYYATÇILARI HAQQINDA FUNDAMENTAL NƏŞR

Misir Mərdanov. Azərbaycan riyaziyyatçıları. - Bakı: "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2019, 496 s.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Əməkdar elm xadimi, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Misir Mərdanovun "Azərbaycan riyaziyyatçıları" adlı kitabı bu günlərdə nəfis şəkildə nəşr olunmuşdur.

Kitabın elmi redaktoru fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Hamlet İsaخانlı, rəyçisi isə riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru Eminağa Məmmədovdur.

"Elm və təhsil" nəşriyyatında yüksək poliqrafik səviyyədə işıq üzü görmüş bu sanballı nəşrin annotasiyasında vurğulandığı kimi, kitabda qədim dövrdən indiyədək Azərbaycanda riyaziyyat elminin inkişafında mühüm xidmətləri olmuş alimlər haqqında bibliografik məlumat verilmişdir.

Ensiklopedik xarakter daşıyan 496 səhifəlik bu əsər "Ön söz"dən, xronoloji və məntiqi ardıcılıqla bir-birini tamamlayan üç fəsildən, "İstifadə olunmuş ədəbiyyat"dən və "Ad göstəricisi"ndən ibarətdir.

Müəllifin kitaba yazdığı yığcam və məzmunlu "Ön söz" onun bu əsəri qələmə almasının əsas məqsəd və məramının açıqlanması baxımından xüsusi maraq doğurur: "Elm sahələri arasında riyaziyyatın özünəməxsus yeri vardır. Əgər XVIII əsrin axırlarına qədər riyaziyyat əsasən mexanika və astronomiyada, XIX əsrdə isə fizikanın müxtəlif sahələrində tətbiq olunur və bu elmlərdən qidalanırdısa, hazırda riyazi metodlar ən müxtəlif elm sahələrinə - iqtisadiyyat, dilçilik, biologiya, kimya, tibb və sairə sahələrə dərin nüfuz edir. "Riyazi dilçilik", "Riyazi biologiya", "Riyazi iqtisadiyyat", "Riyazi informatika" kimi terminlər artıq adi, heç kimi təəccübləndirməyən terminlər olmuşdur".

Müasir dövrümüz üçün olduqca aktual və haqlı hesab edilən bu qənaət kitabın fəsillərində öz əksini tapmış geniş və əhatəli faktlarla sübuta yetirilir, riyazi terminlə ifadə etsək, baxılan məsələlər yüksək dəqiqliklə öz həllini tapır.

Əsərin birinci fəslə "Nəsirəddin Tusi, onun sələfləri və xələfləri" adlanır. Fikrimizcə, bu hissəni orta əsrlər elm kəhəkşanında ən parlaq ulduzlardan biri kimi kainata əbədi nur saçan dahi Nəsirəddin Tusi haqqında ayrıca mükəmməl araşdırma hesab etmək olar. Müəllif burada o dövrün çoxsaylı mütəbər mənbələrinə söykənərək mütəfəkkir alimimiz barədə yazıya alınmış dəyərli fikirləri ümumiləşdirmiş, əhatə dairəsi çox geniş olan İslam elmində onun müstəsna yerini və rolunu müəyyənləşdirmiş, müxtəlif bilik sahələrinə təsir dairəsi haqqında mühüm mülahizələr söyləmişdir. Təqdirəlayiqdir ki, professor Misir Mərdanov həm Nəsirəddin Tusidən əvvəlki dövrdə formalaşan elmi mühitin mərhələləri, həm onu yetişdirən elm və biliklər aləminin xüsusiyyətləri, bu nəhəng elm dühasının ensiklopedik xidmətləri, dünya elm xəzinəsinə verdiyi misilsiz incilər, həm də ondan sonra əsrlər boyu davam edən mühüm elmi təsirləri haqqında dolğun təsəvvür yaratmışdır.

Bu məqamda uzun illərdən bəri elm

tarixinin araşdırılması ilə sistemli məşğul olan, xeyli müddət Azərbaycanın Təhsil naziri kimi dünyanın elm və təhsil sistemində baş verən proseslərin mərkəzində dayanan professor Misir Mərdanovun ciddi əhəmiyyət kəsb edən mülahizələri üzərində düşünmək indiki dövr üçün çox önəmlidir. Kitabdan zəruri bir sitat: "Məlumdur ki, müasir dövlətçiliyimiz və milli mənsubiyyətimiz fərqli formalaşma dövrlərini keçmişdir. Elm, incəsənət, milli düşüncəmiz də həmin tarixi proseslərdən kənarda qalmamışdır. Buna görə də elm tariximizin öyrənilməsi müvafiq prosesləri nəzərə almaqla aparılmalıdır. Sırr deyil ki, XIX əsrə kimi hakimiyyətlərin, səltənətlərin, idarəetmə mərkəzlərinin dəyişməsinə baxmayaraq, biz də digər millətlər kimi ümumislam elmi-mədəni irsinin daxilində inkişaf etmiş, həmin inkişafa öz töhfəmizi vermiş, böyük elm, incəsənət xadimləri, ədiblərimizlə, ictimai-siyasi xadimlərimizlə təmsil olunmuşuq".

Daha sonra müəllif fikrini belə konkretləşdirir: "Buna görə də, heç də təəccüblü deyil ki, müasir dövrdə müxtəlif millətlər eyni bir tarixi şəxsin onların nümayəndəsi olduğunu iddia edirlər. Fikrimizcə, hazırda müxtəlif millətlərin həmin şəxslərə iddia etmələri bir daha onların böyüklüyünə dəlalət edir. Hesab edirik ki, həmin tarixi şəxslər bütün millətlərə aiddir. Əl-Fərabî, əl-Xarəzmi, əl-Heysəm, Əbul-Vəfa, İbn Sina, Biruni, Ömər Xəyyam, Nəsirəddin Tusi, Rumi, Ulucbəy, Quşçu, Kaşi və b. kimi şəxsləri hansısa bir çərçivəyə salmaq onları kiçiltmək olardı".

Çox düzgün elmi yanaşma, çox doğru ümumiləşmiş qənaət, çox haqlı tarixi sübutdur!

Bu baxımdan kitabın olduqca zəngin təəssürat bağışlayan birinci fəslə orta çağlar Yaxın Şərq elmi məktəbinin zirvəsində qararlaşmış dahi Nəsirəddin Tusinin sələflərinin, özünün, xələflərinin ölçüyəgəlməz fəaliyyəti haqqında bitkin tədqiqatın sanballı çəkisini əks etdirir və professor Misir Mərdanovun "Tusinin dövrü İslam elmi dünyasındakı intibahın zirvəsi hesab edilə bilər" fikrini konkret tarixi və elmi faktlarla bir daha təsdiqləyir.

Kitabın "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademikləri" adlanan ikinci fəslində dünya, o sırada Azərbaycan riyaziyyat elminə layiqli töhfələr vermiş, beynəlxalq miqyasda tanınan elmi məktəblər yaratmış görkəmli aimlərimiz - 12 akademik haqqında xronoloji ardıcılıqla qısa ensiklopedik məlumat verilmişdir. Azərbaycan riyaziyyat elminin yaradıcılarından biri, inteqral tənliklər və onların riyazi fizika məsələlərinə tətbiqi sahəsində tanınmış alim, akademik Əşrəf Hüseynov... Müasir Azərbaycan riyaziyyat elminin yaradıcılarından biri, funksional analiz, diferensial tənliklər və neft mexanikası sahələrində məşhur olan dünya şöhrətli alim, 35 yaşında riyaziyyat üzrə ilk azərbaycanlı elmlər doktoru, akademik Zahid Xəlilov... Azərbaycanda funksiyalar nəzəriyyəsi və yaxınlaşmalar nəzəriyyəsi sahəsində görkəmli mütəxəssis, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi elmi dərəcəsi alan ilk azərbaycanlı alim, akademik İbrahim İbrahimov... Fizika-riyaziyyat elmləri doktoru elmi dərəcəsinə alan ikinci Azərbaycan alimi, riyazi fizika tənlikləri və diferensial tənliklər sahəsində tanınmış mütəxəssis, akademik Məcid Rəsulov... Kitabda daha sonra Cəlal Allahverdiyev, Fəraməz Maqsudov, Akif Hacıyev, Mirabbas Qasımov, Fikrət Əliyev, Yusif Məmmədov, Asəf Hacıyev kimi nüfuzlu akademiklərin həyat və fəaliyyəti barədə tutarlı bilgiler öz əksini tapmışdır.

Kitabın "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvləri" fəslində isə müəllif professorlar Maqsud Cavadov, Qoşqar Əhmədov, Mais Cavadov, Yəhya Məmmədov, Arif Babayev, Bala İsgəndərov, Rauf Hüseynov, Misir Mərdanov, Vaqif İbrahimov, Kamil Ayda-zadə, İlham Məmmədov, Vaqif Quliyev, Ramiz Aliquliyev və Bilal Bilalovun (cəmi 14 nəfər) həyat və fəaliyyəti haqqında ayrıca bəhs etmiş, onlardan hər birinin riyaziyyat elminə verdiyi şəxsi töhfələri ümumiləşdirilmiş şəkildə oxuculara çatdırmışdır.

Yeni nəşrin "Elmlər doktorları və professorlar" adlı dördüncü fəslə riyaziyyat elminin ayrı-ayrı istiqamətlərinin inkişafında özünəməxsus rolunu tanınmış alimlərimizə (177 nəfər) həsr olunmuşdur. Burada Azərbaycanda riyazi terminologiyanın banilərindən biri, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda Fizika-riyaziyyat fakültəsinin ilk dekanı, Bakı Dövlət Universitetində Riyazi analiz kafedrasının müdiri, Əməkdar elm xadimi Məmməd bəy Əfəndiyev, ölkəmizdə riyaziyyatın tədrisi metodikası sahəsində ilk elmlər namizədi və ilk elmlər doktoru olmuş Azərbaycan alimi, professor Bəylər Ağayev, funksional analiz inteqral tənliklərə tətbiqi sahəsində mütəxəssis, Bakı Dövlət Universitetində Mexanika-riyaziyyat fakültəsinin dekan müavini, dekanı, universitetin prorektoru olmuş professor Rüstəm Sultanov və onlarla digər riyaziyyatçı alimlərin ömür yolu işıqlandırılmışdır.

Kitabda haqqında bəhs olunan alimlərin portret fotoşekilləri ilə yanaşı canlı, dinamik, işgüzar fotolarının da verilməsi mətnlərin oxunaqlığını daha da artırır. Bu "danışan şəkillər" görkəmli elm adamlarının bənərsiz həyat və fəaliyyətlərinin ayrı-ayrı məqamlarına işıq salır, fotoobyektivin yaddaşında əbədləşmiş anlar alim ömrünün unudulmaz məqamlarını yenidən göz önündə canlandırır.

Əsərin sonunda verilmiş "Ad göstəricisi" kitabda adı çəkilmiş 612 alim haqqında məlumatı asanlıqla axtarmağa və lazımı informasiyanı daha tez əldə etməyə imkan yaradır ki, bu da nəşrin uğurlu cəhətlərindən biridir.

Elə buradaca vacib bildiyimiz daha üç məqamı qeyd etməyi lazım bilirik.

Birincisi, həqiqətə naminə etiraf etməliyik ki, bu sanballı kitabın müəllifi - Əməkdar elm xadimi, professor Misir Mərdanov riyaziyyat elminin optimal idarəetmənin riyazi üsulları və variasiya hesabı sahəsində ölkəmizdə və respublikamızdan kənarda kifayət qədər yaxşı tanınan mütəxəssisdir. O, 1964-1969-cu illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Mexanika-riyaziyyat fakültəsində təhsil aldığı vaxtlardan indiyə kimi - yarım əsrdən çoxdur ki, riyaziyyat elmi ilə peşəkar səviyyədə və fasiləsiz məşğul olur. 1970-ci illərdən həmin fakültədə assistentlikdən professorluğa, dekan müavinliyinə qədər uzun bir yol keçmiş, başqa sözlə, riyaziyyatın müxtəlif istiqamətlərinin inkişafı proseslərinin birbaşa iştirakçısı olmuş, bir çox hallarda bu inkişafa özünəməxsus təkan vermişdir.

İkincisi, professor Misir Mərdanov 1992-1996-cı illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Tədris işləri üzrə prorektoru, 1996-1998-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin rektoru vəzifələrində çalışmış, 1998-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Təhsil naziri işləmişdir. Bu dövrdə riyaziyyatla bağlı respublikamızda və xarici ölkələrdə təşkil olunan bütün elmi tədbirlərdə fəallıq göstərmiş, bir sıra beynəlxalq elmi konfrans və simpoziumların təşkilatçısı olmuşdur.

Professor Misir Mərdanov 2000-ci ildən Rusiya Pedaqoji və Sosial Elmlər

Akademiyasının həqiqi üzvü, 2005-ci ildən Rusiya Təhsil Akademiyasının xarici üzvü, 2011-2014-cü illərdə Türk Dünyası Riyaziyyat Cəmiyyətinin prezidenti, 2014-cü ildən isə həmin Cəmiyyətin fəxri prezidentidir. 2014-cü ildən Pedaqoji Təhsil üzrə Beynəlxalq Elmlər Akademiyasının (Moskva) akademikidir. 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə "Şöhrət" ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Üçüncüsü, professor Misir Mərdanov 2013-cü ildən indiyədək Azərbaycan MEA-nın Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunun direktoru kimi səmərəli və işgüzar fəaliyyət göstərmiş, burada Azərbaycan Riyaziyyatçılarının indiki nəslinin beynəlxalq arenaya çıxması, illərlə formalaşan milli ənənələrin davam etdirilməsi, riyazi məktəb və istiqamətlərin şaxələnməsi məqsədilə ciddi səy göstərmiş və uğurlu nəticələrə imza atmışdır.

Bütün bunlarla yanaşı, professor Misir Mərdanov Azərbaycan Riyaziyyat Cəmiyyətinin vitse-prezidenti, "AMEA Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunun əsərləri" jurnalının baş redaktoru, riyaziyyat dairəsinə dair bir sıra elmi jurnalların redaksiya heyətlərinin üzvü kimi bu sahəyə illərdən bəri dəyərli töhfələr verməkdədir.

Məsələn, professor Misir Mərdanov 2017-ci ildə görkəmli riyaziyyatçı, bacarıqlı elm təşkilatçısı, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Qoşqar Əhmədovun həyatına və elmi yaradıcılığına həsr etdiyi "Müəllimim Qoşqar Əhmədov" kitabını nəşr etdirmişdir. Müəllif bu irihəcmli nəşrin titullu səhifəsində qeyd edir ki, kitabı "Böyük alim, xeyirxah insan, bacarıqlı təhsil təşkilatçısı, müəllim Qoşqar Əhmədovun əziz xatirəsinə ithaf edirəm". Göründüyü kimi, yalnız böyük şəxsiyyət, görkəmli alim, müəllim haqqında qiymətli əsər yazma və ürək dolusu danışma bilərə.

Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, "Azərbaycan riyaziyyatçıları" kitabının müəllifi bütün parametrləri ilə ölkəmizdə riyaziyyat elminin inkişafında xüsusi xidmətləri olan görkəmli alim kimi halal haqqı olan şəxsiyyətdir. Yeri gəlmişkən, bu nəfis nəşri həm də sabiq rektorun və sabiq Təhsil nazirinin ölkəmizdə ilk ali təhsil ocağı olan Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinə əvəzsiz töhfəsi kimi dəyərləndirmək də yerinə düşər.

Kitabın annotasiyasında qeyd olunduğu kimi, "Riyaziyyatın elmin və texnikanın müxtəlif sahələrinə geniş tətbiqi gənclərin riyazi hazırlığına olan tələbatı artırmaqdadır. Bu tələbatı ödəmək üçün orta və ali məktəblərdə riyazi təhsilin keyfiyyətinin artırılması günün vacib tələblərindəndir. Uzun illər müəllimlik təcrübəsi göstərən ki, bu elm sahəsində aparılan müəhazirə və məşğələlər zamanı onun tarixi və inkişaf yollarından istifadə etmək şagird və tələbələr arasında bu elmə olan marağı artırır, gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsində mühüm rol oynayır".

Bu mənada riyaziyyatın tarixi ilə məşğul olan alimlər, riyaziyyat müəllimləri, tələbələr və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuş "Azərbaycan riyaziyyatçıları" kitabının digər elm sahələrində fəaliyyət göstərən mütəxəssislər üçün də faydalı olacağına əminik.

Knyaz ASLAN, BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, RASIM SÜLEYMANOV, BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.